

VAŽNOST OBVEZA SAMOARHIVIRANJA RADOVA U OTVORENOM PRISTUPU ZA USPJEŠNOST DIGITALNIH REPOZITORIJA

IMPORTANCE OF OPEN ACCESS SELF-ARCHIVING MANDATES FOR SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF DIGITAL REPOSITORIES

Bojan Macan, Institut Ruđer Bošković, Centar za znanstvene informacije, Bijenička cesta 54, 10000 Zagreb, Hrvatska; e-pošta: bojan.macan@irb.hr

Sažetak

Digitalni repozitoriji predstavljaju temeljnu informacijsku infrastrukturu za omogućavanje otvorenog pristupa (engl. open access, OA) znanstvenim informacijama po principu tzv. „zelenog puta“ otvorenog pristupa. No, uspješno omogućavanje otvorenoga pristupa znanstvenim informacijama putem digitalnih repozitorija podrazumijeva i suradnju samih znanstvenika, od kojih se očekuje da samoarhiviraju određenu verziju svojeg rada u neki od digitalnih repozitorija, kao i da se pobrinu da zadrže pravo takve diseminacije vlastitog rada. Iako su mnogobrojne dobrobiti za same autore od osiguravanja otvorenoga pristupa vlastitim publikacijama, autori često izbjegavaju samoarhivirati svoje radove ako to nije od njih izrijekom zatraženo. Stoga je za uspješno poslovanje institucijskih i ostalih digitalnih repozitorija iznimno važno postojanje propisane obveze samoarhiviranja radova u digitalne repozitorije od strane samih autora, ali i postojanje određenih mehanizama provjere provođenja takvih obveza. U ovom će se radu prikazati stanje vezano uz obveze samoarhiviranja radova u digitalne repozitorije u otvorenome pristupu u Europskoj uniji, kao i u Hrvatskoj, s posebnim naglaskom na prvu obvezu samoarhiviranja radova u institucijski repozitorij na jednoj hrvatskoj znanstvenoj ustanovi – Institutu Ruđer Bošković.

Ključne riječi: digitalni repozitoriji, institucijski repozitoriji, obveza samoarhiviranja radova u otvorenom pristupu, otvoreni pristup – Europska unija, otvoreni pristup – Hrvatska

Summary

Digital repositories are a fundamental information infrastructure which enables open access (OA) to scientific information on the principle of so-called "green road". Success of digital repositories in providing OA to its content presumes cooperation of scientists/authors who are expected to self-

archive a version of their work into digital repositories, as well as to ensure the retention of dissemination rights for their work. Although there are many benefits for the authors which self-archive their publications in OA, they often avoid it if it is not mandatory. Therefore, the existence of OA self-archiving mandates, but also the mechanisms for monitoring its implementation are crucial for the successful implementation of institutional and other digital repositories. This paper will present the current state regarding OA self-archiving mandates in the European Union, as well as in Croatia, with special emphasis on the first institutional OA self-archiving mandate at one Croatian scientific institution - the Ruđer Bošković Institute.

Key words: digital repositories, institutional repositories, open access self-archiving mandate, open access – European union, open access – Croatia

Jedan od glavnih načina omogućavanja otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama po principu takozvanog zelenog puta otvorenog pristupa jest pohranjivanjem publikacija u otvoreno dostupne digitalne repozitorije i omogućavanje otvorenog pristupa tako pohranjenim radovima.¹ Kvalitetna implementacija samog digitalnog repozitorija te razvoj naprednih i korisnički orijentiranih funkcionalnosti su pritom vrlo važni za samo prihvaćanje digitalnog repozitorija i ideje otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama među akademskom i istraživačkom zajednicom, no često ne i presudni. Samo prihvaćanje digitalnih repozitorija od strane znanstvenika je obično spor proces jer oni često ne uviđaju koje im potencijalne dobrobiti jedan takav sustav donosi.² Dok je jedan dio znanstvenika zabrinut oko autorskih i srodnih prava, drugima je problem korištenje tehnologije, a treći pak nemaju vremena za još jednu novu obavezu kao što je samoarhiviranje radova u digitalni repozitorij.^{3, 4} Osobe koje upravljaju razvojem digitalnih repozitorija moraju pronaći način kako riješiti te probleme i osigurati ažurno pohranjivanje novih sadržaja, a to je obično kombinacija više mjera kao što su, npr. promocija otvorenog pristupa i digitalnih repozitorija, razvijanje dodatnih funkcionalnosti za korisnike repozitorija koje bi mogle privući autore da u njih pohranjuju svoje radove, propisivanje obveze samoarhiviranja radova u digitalne repozitorije, povezivanje s međunarodnom zajednicom stručnjaka koji se bave otvorenim pristupom i digitalnim repozitorijima, pa čak i dodjeljivanje financijskih nagrada za pohranjivanje radova u digitalni repozitorij.⁵

¹ Pojedini dijelovi ovog rada su rezultat rada na doktorskoj disertaciji te su preuzeti iz: Macan, B. Model sustava informacija o znanstvenoj djelatnosti za hrvatsku akademsku zajednicu. Zagreb : Filozofski fakultet, 2015. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: http://fulir.irb.hr/2075/1/Bojan_Macan-2015-doktorski_rad.pdf

² Davis, P. M.; Connolly, M. J. L. Institutional repositories : evaluating the reasons for non-use of Cornell University's installation of DSpace. // *D-Lib Magazine* 13(2007). doi: 10.1045/march2007-davis

³ Ibid.

⁴ van Westrienen, G.; Lynch, C. A. Academic institutional repositories : deployment status in 13 nations as of mid 2005. // *D-Lib Magazine*. 11 (2005). doi: 10.1045/september2005-westrienen

⁵ Ferreira, M.; Baptista, A. A.; Rodrigues, E.; Saraiva, R. Carrots and sticks : some ideas on how to create a successful institutional repository. // *D-Lib Magazine* 14 (2008). doi: 10.1045/january2008-ferreira

Obveze samoarhiviranja radova u digitalne repozitorije

Još se početkom 2000-ih raspravljalo o potrebi propisivanja obveze samoarhiviranja radova u otvoreno dostupne repozitorije kako bi doskočili problemu sporog punjenja repozitorija zapisima s pridruženim im cjelovitim tekstovima radova.⁶ Dokumenti koji donose takve obveze mogu zahtijevati da znanstvenici arhiviraju određenu verziju rada (prvu verziju rukopisa poslanu na recenzijski postupak, završnu verziju rukopisa koja je prihvaćena za objavljivanje (s ugrađenim izmjenama koje su posljedica recenzijskog postupka) ili objavljenu verziju rada (izdavačev prijelom)), da ju stave u otvoreni pristup s privremene zabrane pristupa cjelovitom tekstu (embargo) ili bez iste i sl., a može biti ostavljeno samim znanstvenicima da odaberu koju verziju žele i smiju pohraniti u repozitorij. Naravno, pri propisivanju obveze samoarhiviranja treba imati i na umu problem autorskih prava i ne dovoditi znanstvenike u situaciju da moraju kršiti ili ugovor koji su potpisali s izdavačem, ili obvezu koju je propisala ustanova na kojoj znanstvenik radi. S druge pak strane treba aktivno raditi na edukaciji same znanstvene zajednice o važnosti zadržavanja prava pohranjivanja i diseminiranja određenih verzija rada (poželjno završne verzije rukopisa prihvaćene za objavljivanje i/ili objavljene verzije rada). To je moguće postići pregovorom s izdavačem prije same objave rada te ugrađivanjem dogovorenih prava koja autor zadržava u tzv. ugovor o prijenosu autorskih prava (engl. *Copyright Transfer Agreement*), ili potpisivanjem tzv. autorske dopune ugovoru o prijenosu autorskih prava (engl. *Author Addendum*) u kojoj autor navodi koja prava želi zadržati i slanjem iste izdavaču izdavaču. Na internetu su dostupni i razni predlošci takvih autorskih dopuna ugovora o prijenosu autorskih prava, kao što su to, npr. oni dostupni na SPARC-ovim mrežnim stranicama⁷.

Peter Suber u svojoj knjizi *Open Access* razlikuje 4 skupine pravila, odnosno obveza samoarhiviranja radova s obzirom na njihovu intonaciju, tj. ono što zahtijevaju od znanstvenika:

- pravila koja preporučuju ili podržavaju samoarhiviranje (engl. *Request or encouragement policies*)
- obveze s 'rupama' (engl. *Loophole mandates*) koje zahtijevaju 'zeleni' OA, osim ako izdavači to ne dopuštaju
- depozitarne obaveze, tj. obveze koje traže pohranjivanje radova u digitalne repozitorije u trenutku kada su prihvaćeni za objavljivanje, ali ne trebaju odmah biti u otvorenom pristupu (engl. *Deposit mandates*). Takve obveze traže pohranjivanje radova u digitalne repozitorije i u slučaju kada izdavači ne dopuštaju otvoreni pristup radovima odmah ili uopće, te u tom slučaju repozitoriji drže takve zapise u zatvorenom pristupu do isteka embarga, ili čak i trajno.
- obaveze uz zadržavanje prava, tj. obveze koje traže pohranjivanje radova u digitalne repozitorije u trenutku kada su prihvaćeni za objavljivanje, ali je donositelj te obveze osigurao

⁶ Pinfield, S. Self-archiving publications. // *International Yearbook of Library and Information Management 2004-2005: Scholarly publishing in an electronic era* / ed. by G. E. Gorman, F. Rowland. London : Facet, 2004. Str. 118–145. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/files/80/381302.pdf>

⁷ Author rights & the SPARC author addendum. [citirano: 2016-02-03]. Dostupno na: <http://sparcopen.org/our-work/author-rights/>

autorima da doista i smiju pohraniti radove u repozitorij i omogućiti im otvoreni pristup. No, autori ipak imaju mogućnost zatražiti izuzeće od obveze osiguravanja otvorenog pristupa pohranjenom radu (engl. *Rights-retention mandates*).⁸

Rane studije koje su se usredotočile na ispitivanje stavova znanstvenika prema samoarhiviranju su pokazale da je većina znanstvenika (81%) voljna poštovati obvezu samoarhiviranja radova u otvoreno dostupne repozitorije koju bi propisala njihova ustanova ili financijer njihovih istraživanja, njih 13% bi to napravilo nevoljko, a 5% bi odbilo suradnju.⁹ Iako dokazi sugeriraju da su obveze samoarhiviranja vrlo važne za budući razvoj repozitorija^{10, 11}, u praksi propisivanje takvih obveza ne povlači uvijek za sobom automatski i bolje punjenje repozitorija sadržajem. Xia i koautori su 2012. godine analizirali koliko obveze samoarhiviranja radova u otvoreno dostupne repozitorije doprinose boljoj popunjenosti repozitorija te su došli do podataka da u velikom broju slučajeva one djeluju pozitivno na popunjavanje repozitorija, ali su također otkrili i da u nekim slučajevima taj pozitivni efekt izostaje. Autori zaključuju da propisivanje obveze samoarhiviranja radova u repozitorije samo po sebi ne povlači za sobom i bolje punjenje repozitorija sadržajem, već se, da bi do istoga došlo, cijeli sustav znanstvene komunikacije mora prilagoditi.¹²

Za provedbu obveza samoarhiviranja često je potreban i mehanizam koji će znanstvenike doista i 'motivirati' da samoarhiviraju cjelovite tekstove svojih radova.^{13, 14} Pozitivni efekti otvorenog pristupa za autore kao što su povećana vidljivost tih radova, a samim time i samog autora, veća vjerojatnost citiranja, veća vjerojatnost utjecaja na znanstveno područje i sl. za većinu znanstvenika nisu dovoljna motivacija za samoarhiviranje, no ako postoji mehanizam kontrole i sankcije i/ili nagrade (financijske ili neke druge), znanstvenici će biti mnogo 'motiviraniji' za postupanje u skladu s propisanom im obvezom. Potencijalno vrlo učinkovit način 'uvjeravanja' znanstvenika u potrebu samoarhiviranja njihovih radova mogla bi biti, primjerice, nemogućnost napredovanja u viša zvanja/na radna mjesta, nemogućnost dobivanja financiranja za projekt, nemogućnost zapošljavanja novih ljudi na projektu i sl.

⁸ Suber, P. *Open Access*, MIT Press essential knowledge series. London : The MIT Press, Cambridge, MA, 2012.

⁹ Swan, A.; Sheridan, B. *Open Access self archiving an author study*. 2005. [citirano: 2016-02-07]. Dostupno na: <http://cogprints.org/4385/>

¹⁰ Pinfield, S. et al. *Open-access repositories worldwide, 2005-2012 : past growth, current characteristics and future possibilities*. // *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 65, 12(2014), 2404-2421. doi: 10.1002/asi.23131

¹¹ Xia, J. et al. *A review of open access self-archiving mandate policies*. // *Libraries and the Academy*. 12 (2012), 85–102. doi: 10.1353/pla.2012.0000

¹² Ibid.

¹³ Ferreira, M.; Baptista, A. A.; Rodrigues, E.; Saraiva, R. *Carrots and Sticks : some ideas on how to create a successful institutional repository*. // *D-Lib Magazine* 14 (2008). doi: 10.1045/january2008-ferreira

¹⁴ Pinfield, S. *Self-archiving publications*. // *International Yearbook of Library and Information Management 2004-2005 : Scholarly publishing in an electronic era* / ed. by G. E. Gorman, F. Rowland. London : Facet, 2004. Str. 118–145. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/files/80/381302.pdf>

Stanje u Europskoj uniji

Posljednjih godina sve više ustanova i tijela koja financiraju znanstvene projekte obvezuju znanstvenike da rezultate znanstvenih istraživanja stave u otvoreni pristup. *Registry of Open Access Repository Mandatory Archiving Policies – ROARMAP* donosi popis prijavljenih obveza samoarhiviranja rezultata znanstvenih istraživanja, gdje je 9. veljače 2016. bilo upisano ukupno 556 institucijskih, 73 podinstitucijskih i 9 multi-institucijskih obveza samoarhiviranja radova, kao i 79 obveza samoarhiviranja donesenih od strane agencija koje financiraju znanstvene projekte te 54 obveze koje su donijela ustanove koje financiraju znanstvene projekte.¹⁵

Posebno je značajno da su i važni sudionici financiranja znanstvenih istraživanja kao što su *Europska komisija* i *National Institutes of Health (NIH)* prepoznali važnost otvorenog pristupa znanstvenim informacijama te se pridružili inicijativi i zatražili od znanstvenika čija znanstvena istraživanja financiraju da sve znanstvene publikacije koje nastanu na temelju tih istraživanja budu dostupne u otvorenom pristupu.^{16, 17}

Europska komisija je još 2008. godine u sklopu Sedmog okvirnog programa za istraživanje, tehnološki razvoj i demonstracijske aktivnosti (FP7) pokrenula pilot projekt o otvorenom pristupu (engl. *Open Access Pilot in FP7*) kojim je obvezivala sve potpisnike FP7 ugovora iz polja energetike, znanosti o okolišu, zdravstva, informacijskih i komunikacijskih tehnologija, e-infrastrukture, znanosti u društvu, socio-ekonomskih znanosti i humanistike sklopljenih nakon pokretanja ovog pilot projekta da sve radove objavljene na temelju istraživanja financiranih iz FP7 projekata moraju staviti u otvoreni pristup.¹⁸ Završetkom programa FP7 započeo je novi program EU za istraživanje i inovacije za razdoblje od 2014. do 2020. pod nazivom Obzor 2020 (engl. *Horizon 2020*), u kojem Europska komisija obvezuje sve znanstvenike čija su istraživanja financirana u sklopu programa Obzor 2020 da rezultate tih istih istraživanja objavljene u recenziranim znanstvenim publikacijama moraju pohraniti u otvoreno dostupni digitalni repozitorij i omogućiti otvoreni pristup istima. Ako autor objavi rad u publikaciji koja od samog datuma objavljivanja omogućava otvoreni pristup tom radu, autor je svejedno obavezan odmah po publiciranju taj isti rad pohraniti i u otvoreno dostupni repozitorij, a u svim ostalim slučajevima (npr. objavljivanje rada u časopisu za koji se mora platiti pretplata za pristup) rad mora pohraniti u otvoreno dostupni repozitorij najkasnije u roku od 6 mjeseci (12 mjeseci za područje društvenih znanosti i humanistike) nakon službenog objavljivanja rada. Što se verzija rada tiče, Europska komisija je odredila da autori moraju u repozitorije pohraniti objavljenu verziju rada (izdavačev

¹⁵ ROARMAP : Registry of Open Access Repositories Mandatory Archiving Policies, 2016. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: <http://roarmap.eprints.org/>

¹⁶ Horizon 2020 : multi-beneficiary general model grant agreement: version 1.0. European Commission, 2013. [citirano: 2016-02-05]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/mga/gga/h2020-mga-gga-multi_en.pdf

¹⁷ National Institutes of Health Public Access Policy Details. 2009. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: <http://publicaccess.nih.gov/policy.htm>

¹⁸ Open Access Pilot in FP7. European Commission, 2008. [citirano: 2016-02-09]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf

prijelom) ili završnu verzije rukopisa prihvaćenu za objavljivanje, ovisno o autorskim pravima izdavača.¹⁹ Tim je činom Europska komisija pilot projekt o otvorenom pristupu unutar FP7 proširila na sva područja znanosti i samoarhiviranje objavljenih radova u otvoreno dostupnim repozitorijima učinila obaveznim, a na taj način dala vjetar u leđa inicijativi otvorenog pristupa znanstvenim informacijama. Važno je za napomenuti da znanstvenici imaju mogućnost prilikom prijave projekata unutar Obzora 2020 i definiranja projektnog budžeta namijeniti određeni dio sredstava za potrebe plaćanja troškova objave radova u otvorenom pristupu. Na taj način Europska komisija podupire i tzv. 'zlatni put' otvorenog pristupa, no propisivanjem obveze pohranjivanja svih recenziranih publikacija u digitalni repozitorij (čak i onih koje su dostupne u otvorenom pristupu na službenim stranicama izdavača), ipak daje naslutiti da preferira 'zeleni put' otvorenog pristupa.

U sklopu programa Obzor 2020, Europska komisija je također pokrenula i novi pilot projekt koji se tiče otvorenog pristupa istraživačkim podacima - *Open Research Data Pilot*. U tom pilot projektu znanstvenici iz odabranih ključnih područja²⁰ kojima će biti odobreni projekti u sklopu programa Obzor 2020 će biti obavezni samoarhivirati rezultate istraživanja u neki od otvoreno dostupnih digitalnih repozitorija istraživačkih podataka, opisati te rezultate istraživanja odgovarajućim metapodacima te osigurati informaciju o potrebnim alatima i instrumentima za validaciju pohranjenih rezultata istraživanja.²¹

Stanje u Hrvatskoj

Obveze koje propisuju razne ustanove i tijela koja financiraju znanstvene projekte se, naravno, odnose i na sve hrvatske znanstvenike koji sudjeluju na projektima financiranim od strane takvih ustanova/tijela. No, osim tih obveza, na aktivnosti i obaveze znanstvenika definiraju i njihove ustanove i/ili država. Hrvatska je za sada na samom početku definiranja obveza vezanih uz omogućavanje otvorenog pristupa znanstvenoj i stručnoj literaturi te je za sada napravljeno nekoliko važnih koraka.

Krajem 2012. godine je donesena *Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu* koja nema nikakvu obvezujuću težinu, ali snažno promovira filozofiju otvorenog pristupa. U *Deklaraciji* se konstatira da je otvoreni pristup znanstvenim informacijama javni interes te da su znanstvene informacije, a osobito one povezane s Hrvatskom, nacionalno blago. Također se govori i o potrebi da se svi rezultati javno financiranih znanstvenih istraživanja trebaju pohraniti i trajno čuvati, da im se treba omogućiti otvoreni pristup, a za što je potrebna kvalitetna nacionalna infrastruktura koju čine ljudi, organizacije, oprema i

¹⁹ Horizon 2020 : multi-beneficiary general model grant agreement : version 1.0. European Commission, 2013. [citirano: 2016-02-05]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/mga/gga/h2020-mga-gga-multi_en.pdf

²⁰ Područja uključena u spomenuti pilot projekt su sljedeća: *future and emerging technologies; research infrastructures – part e-infrastructures; leadership in enabling and industrial technologies – information and communication technologies; societal challenge: secure, clean and efficient energy – part smart cities and communities; societal challenge: climate action, environment, resource efficiency and raw materials – with the exception of topics in the area of raw materials; societal challenge: Europe in a changing world – inclusive, innovative and reflective societies; science with and for society*.

²¹ Horizon 2020 : multi-beneficiary general model grant agreement : version 1.0. European Commission, 2013. [citirano: 2016-02-05]. Dostupno na: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/mga/gga/h2020-mga-gga-multi_en.pdf

sadržaji. Također je potrebno prihvatiti i nove modele licenciranja pristupa znanstvenim informacijama koji će omogućiti otvoreni pristup. Za budućnost otvorenog pristupa su također iznimno važni postupci vrednovanja u znanosti koji bi trebali nedvosmisleno poticati javnu dostupnost znanstvenih informacija.²²

Godinu dana nakon donošenja *Hrvatske deklaracije o otvorenom pristupu* na snagu su stupile izmjene i dopune *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* kojim se mijenja članak 83. Zakona u kojem stavci 11 do 13 sada glase:

"(11) Završne radove studija sveučilišta i fakulteti dužni su trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Veleučilišta i visoke škole dužne su završene radove studija kopirati u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

(12) Doktorske disertacije visoko učilište dužno je trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi doktorskih disertacija Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Sveučilište je dužno osigurati da se i jedan otisnuti primjerak doktorske disertacije dostavi Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

*(13) Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način."*²³

Tim je izmjenama i dopunama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* otvoreni pristup dobio veliki 'vjetar u leđa' te se zakonski regulirala obveza omogućavanja otvorenog pristupa završnim radovima i doktorskim disertacijama obranjenim na hrvatskim visokim učilištima. No, ostale vrste publikacija nisu pokrivene spomenutim *Zakonom*, a u pravilu niti nikakvom drugom obvezom omogućavanja otvorenog pristupa.

Odluka o obvezi pohrane znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij Instituta Ruđer Bošković – FULIR

Institut Ruđer Bošković (IRB) je kao prva hrvatska javna ustanova iz sustava znanosti i visokog obrazovanja propisao svojim djelatnicima obvezu pohranjivanja znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij Instituta Ruđer Bošković – FULIR.²⁴ Obveza koju je propisao IRB snažno zagovara tzv. 'zeleni put' otvorenog pristupa, tj. propisuje obvezu pohranjivanja određene verzije rada u IRB-ov

²² Hrvatska Deklaracija o otvorenom pristupu. Zagreb : Fakultet elektrotehnike i računarstva, 2012. [citirano: 2016-02-05].

Dostupno na: <http://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija>

²³ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. // Narodne novine. 2132 (2013). [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_94_2132.html

²⁴ Odluka o obvezi pohrane znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij Instituta Ruđer Bošković : FULIR, 2015. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: http://lib.irb.hr/web/hr/projekti/fulir/item/1897-rudjer_boskovic_institute-self_archiving_mandate.html

institucijski repozitorij, a ne obvezu objavljivanja rada u otvorenom pristupu u samim časopisima (tzv. 'zlatni put'), a za što autori u pravilu moraju platiti visoke troškove objavljivanja rada u otvorenom pristupu.

Odluka kojom je spomenuta obveza propisana je na snazi od 28. travnja 2015. godine te obvezuje sve djelatnike IRB-a da pohranjuju digitalne kopije svojih znanstvenih, stručnih i popularnih radova u institucijski repozitorij IRB-a – FULIR te kada je god to moguće osiguraju otvoreni pristup istima. Vrste radova koje su obuhvaćene ovom *Odlukom* su:

- a) radovi objavljeni u časopisima i zbornicima radova sa skupova
- b) poglavlja u knjigama
- c) monografije i druge vrste knjiga
- d) ocjenski radovi
- e) prezentacije i poster s izlaganja na konferencijama
- f) prezentacije i popratni materijali s predavanja održanih na Institutu i drugim ustanovama
- g) materijali za učenje i poučavanje
- h) tehnička i druga izvješća.²⁵

Što se same verzije rada tiče, za vrste radova navedene od a) do c), *Odluka* IRB-a zahtijeva pohranjivanje završne verzije rukopisa prihvaćene za objavljivanje ili službene objavljene verzije rada, ovisno o tome što pojedini izdavači dopuštaju. Naravno, to ne sprječava znanstvenike da u FULIR unesu i prvu verziju rukopisa koja još nije prošla recenzijski postupak, ali je cilj bio propisati pohranjivanje završne verzije rukopisa koja je sadržajno najbližnja objavljenoj verziji rada te samim time i najrelevantnija za same potencijalne korisnike. Ovakvom obvezom IRB obvezuje svoje djelatnike da sve svoje radovi moraju bez iznimke pohraniti u FULIR, dok samo osiguravanje otvorenog pristupa pohranjenoj verziji nije toliko strogo propisano, tj. otvoreni pristup je strogo preporučljiv ukoliko to izdavači dopuštaju. To znači da ukoliko autori objavom rada ne zadržavaju pravo distribucije neke od verzija tog rada putem institucijskog repozitorija matične ustanove, IRB ih ovom obvezom ne prisiljava da krše prava distribucije rada koja su prenijeli na izdavača te ostavlja mogućnost da pohranjena verzija bude u zatvorenom pristupu ili dostupna samo djelatnicima IRB-a. No, sam tekst *Odluke* propisuje da autori trebaju nastojati osigurati pravo pohranjivanja određene verzije rada u otvorenom pristupu (poželjno završne verzije rukopisa koja je prihvaćena za objavljivanje). Paralelno tome, Centar za znanstvene informacije Instituta Ruđer Bošković snažno radi na osvješćivanju autora o važnosti zadržavanja prava distribucije završne verzije rada prihvaćenog za objavljivanje putem institucijskog repozitorija, što će u idealnom slučaju dovesti do toga da svi djelatnici IRB-a zadržavaju pravo diseminiranja određene verzije svojeg rada te omogućće otvoreni pristup istoj putem FULIR-a. Za ostale vrste radova, od d) do h), *Odluka*

²⁵ Odluka o obvezi pohrane znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij Instituta Ruđer Bošković : FULIR, 2015. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: http://lib.irb.hr/web/hr/projekti/fulir/item/1897-rudjer_boskovic_institute-self_archiving_mandate.html

propisuje obvezu pohranjivanja završne verzije rada te omogućavanja otvorenog pristupa istoj. No, autorima je ostavljena mogućnost iznimnog traženja odgode otvaranja pristupa pohranjenoj verziji rada.

Prilikom donošenja obveze pohranjivanja radova u digitalni repozitorij je vrlo važno definirati i trenutak, tj. krajnji rok do kojeg je rad potrebno pohraniti. Praksa je pokazala da se najbolji rezultati polučuju ako je krajnji rok obveze pohranjivanja što bliže trenutku prihvaćanja rada za objavljivanje. Razlog tome leži u činjenici što autori imaju tendenciju zaboraviti na rad jednom kada je on prihvaćen za objavljivanje te vrlo često čak i obrišu sve prijašnje verzije rada s vlastitog računala. Stoga je kao rok za pohranjivanje digitalne verzije rada u FULIR za radove iz časopisa, zbornika s konferencija i knjige stavljen trenutak njihovog prihvaćenja za objavljivanje, a najkasnije trenutak objave publikacije. Prezentacije i postere s konferencija i predavanja je potrebno pohraniti odmah nakon održavanja konferencije/predavanja, ocjenke radove nakon obrane, a ostale vrste u što kraćem periodu nakon njihovog nastanka.²⁶

Zaključak

Razne obveze o pohranjivanju radova u digitalne repozitorije i omogućavanju otvorenog pristupa pohranjenim verzijama radova su iznimno važne za uspješnost otvaranja pristupa znanstvenim informacijama. Svaka vrsta propisivanja takve obveze (propisivanje od strane države, ustanove, agencije ili ustanove koja financira znanstvena istraživanja i/ili nekog drugog tijela) može polučiti pozitivne rezultate, no samo donošenje obveze u pravilu nije dovoljno. Potrebno je nadzirati poštivanje donesenih obveza te osigurati mehanizme za nagrađivanje onih koji ih poštuju, odnosno 'kažnjavanje' onih koji se na njih oglašuju. Europska unija je poduzela mnoge aktivnosti kako bi osigurala i poduprla otvoreni pristup znanstvenim informacijama pa je tako i propisala obvezu pohranjivanja završnih verzija rukopisa prihvaćenih za objavljivanje i/ili službenih objavljenih verzija radova u digitalne repozitorije te osiguravanje otvorenog pristupa istima za sve recenzirane publikacije koje proizlaze iz istraživanja financiranih u sklopu projekata unutar Obzora 2020. Takve obveze obvezuju i sve hrvatske znanstvenike koji sudjeluju na projektima iz Obzora 2020 ili nekim drugim projektima koji imaju definirane slične obveze da svoje radove pohranjuju u digitalne repozitorije te osiguravaju otvoreni pristup istima. No time je pokriven samo jedan dio znanstvene produkcije hrvatskih znanstvenika. Zbog toga je potrebno donijeti slične obveze na razini najvećih financijera znanstvenih istraživanja u Hrvatskoj (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Hrvatska zaklada za znanost i dr.), ali i na razini samih institucija. Primjer Instituta Ruđer Bošković je svijetli primjer na razini Republike Hrvatske te je za očekivati kako će poslužiti kao uzor i poticaj ostalim hrvatskim znanstvenim i istraživačkim ustanovama da krenu istim stopama. Također ostaje nada da će brojne aktivnosti promocije otvorenog pristupa doprinijeti i prepoznavanju važnosti otvorenog pristupa kod samih znanstvenika, ali i na razini donositelja znanstvene politike te da će uskoro kao jedan od osnovnih uvjeta prilikom vrednovanja aktivnosti

²⁶ Odluka o obvezi pohrane znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij Instituta Ruđer Bošković : FULIR, 2015. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: http://lib.irb.hr/web/hr/projekti/fulir/item/1897-rudjer_boskovic_institute-self_archiving_mandate.html

znanstvenika i ustanova biti obaveznost otvorene dostupnosti sve njihove znanstvene produkcije putem digitalnih repozitorija.

Zahvala: Ovaj rad je djelomično poduprijet projektom Okvirnog programa Europske unije za istraživanja i inovacije Obzor 2020 pod nazivom *Open Access Infrastructure for Research in Europe 2020 - OpenAIRE2020* (grant agreement no. 643410).

Literatura:

Author rights & the SPARC author addendum. [citirano: 2016-02-03]. Dostupno na:
<http://sparcopen.org/our-work/author-rights/>

Davis, P. M.; Connolly, M. J. L. Institutional repositories : evaluating the reasons for non-use of Cornell University's installation of DSpace. // *D-Lib Magazine* 13(2007). doi: 10.1045/march2007-davis

Ferreira, M.; Baptista, A. A.; Rodrigues, E.; Saraiva, R. Carrots and sticks : some ideas on how to create a successful institutional repository. // *D-Lib Magazine* 14 (2008). doi: 10.1045/january2008-ferreira

Horizon 2020 : multi-beneficiary general model grant agreement: version 1.0. European Commission, 2013. [citirano: 2016-02-05]. Dostupno na:

http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/mga/gga/h2020-mga-gga-multi_en.pdf

Hrvatska Deklaracija o otvorenom pristupu. Zagreb : Fakultet elektrotehnike i računarstva, 2012. [citirano: 2016-02-05]. Dostupno na: <http://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija>

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. // *Narodne novine*. 2132 (2013). [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_94_2132.html

Macan, B. Model sustava informacija o znanstvenoj djelatnosti za hrvatsku akademsku zajednicu. Zagreb : Filozofski fakultet, 2015. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na:
http://fulir.irb.hr/2075/1/Bojan_Macan-2015-doktorski_rad.pdf

National Institutes of Health Public Access Policy Details. 2009. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na:
<http://publicaccess.nih.gov/policy.htm>

Odluka o obvezi pohrane znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij Instituta Ruđer Bošković : FULIR, 2015. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na:
http://lib.irb.hr/web/hr/projekti/fulir/item/1897-rudjer_boskovic_institute-self_archiving_mandate.html

Open Access Pilot in FP7. European Commission, 2008. [citirano: 2016-02-09]. Dostupno na:
http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf

Pinfield, S. Self-archiving publications. // *International Yearbook of Library and Information Management* 2004-2005: Scholarly publishing in an electronic era / ed. by G. E. Gorman, F. Rowland.

Macan, Bojan, (2017). Važnost obveza samoarhiviranja radova u otvorenom pristupu za uspješnost digitalnih repozitorija. *In 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica - Knjižnične zbirke i usluge ; knjižnice i istraživački podatci ; pozicioniranje knjižnica i knjižničara*. Lovran, Hrvatska, 13.-16.05.2015. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. 154-168.

Rukopis prihvaćen za objavljivanje

London : Facet, 2004. Str. 118–145. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na:

<https://core.ac.uk/download/files/80/381302.pdf>

Pinfield, S. et al. Open-access repositories worldwide, 2005-2012 : past growth, current characteristics and future possibilities. // *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 65, 12(2014), 2404-2421. doi: 10.1002/asi.23131

ROARMAP : Registry of Open Access Repositories Mandatory Archiving Policies, 2016. [citirano: 2016-02-08]. Dostupno na: <http://roarmap.eprints.org/>

Suber, P. *Open Access*, MIT Press essential knowledge series. London : The MIT Press, Cambridge, MA, 2012.

Swan, A.; Sheridan, B. *Open Access self archiving an author study*. 2005. [citirano: 2016-02-07].

Dostupno na: <http://cogprints.org/4385/>

van Westrienen, G.; Lynch, C. A. Academic institutional repositories : deployment status in 13 nations as of mid 2005. // *D-Lib Magazine*. 11 (2005). doi: 10.1045/september2005-westrienen

Xia, J. et al. A review of open access self-archiving mandate policies. // *Libraries and the Academy*. 12 (2012), 85–102. doi: 10.1353/pla.2012.0000